

สังเคราะห์โดย : ดร.อภิษฎา ศรีศรีเรือง

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

น้ำพุร้อน (Onsen) : นวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ และบำบัดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

Hot Spring (Onsen) : An Innovation of Tourism Management for Health Participation
and Therapy by Community's

โดย : รองศาสตราจารย์ ดร.เอี่ยมทิพย์ ศรีทอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

แนวคิดทฤษฎี

เครื่องมือและวิธีการ

ผลการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับ

วิจารณ์

บทนำ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สร้างงานให้ประชาชนและเพิ่มรายได้ให้ประเทศ รวมทั้งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญ ในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาค ตามนโยบายของรัฐบาล โดยส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย เน้นการประสานงานระหว่างเครือข่ายภาครัฐกับภาคเอกชนกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ทั้งต่อสถาบันครอบครัว และต่อสังคมโดยรวม อันจะนำไปสู่การสร้างและกระตุ้นจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้เกิดความรักและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพเป็นการท่องเที่ยว ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบำบัดรักษาสุขภาพ (Health healing)หรือส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) โดยในการบำบัดรักษาสุขภาพเป็นการเดินทางท่องเที่ยวโดยมีโปรแกรมการทำกิจกรรมบำบัดรักษาโรคหรือฟื้นฟูสุขภาพต่าง ๆ ที่หลากหลายรวมทั้งการทำสปา การผ่าตัดเสริมความงาม หรือการผ่าตัดแปลงเพศ ฯลฯ ในโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาล สำหรับการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวโดยมีการ

จัดโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพ อันประกอบด้วยกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่หลากหลาย โดยเฉพาะการเดินทางไปในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และพักแรมในโรงแรม รีสอร์ท หรือศูนย์สุขภาพ ซึ่งมีการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในสถานนั้น ๆ จัดขึ้น อาทิการนวดแผนไทยการอบสมุนไพรไทย กิจกรรมบริการสუნัขบำบัด (Aroma Therapy) และการบริการอาบน้ำแร่ (Spa) เป็นต้น ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

“น้ำพุร้อน” เป็นน้ำใต้ดินที่ร้อนกว่าน้ำธรรมชาติทั่วไป เมื่อน้ำสะสมความร้อนจนน้ำเดือด น้ำจะกลายเป็นไอน้ำร้อน ทำให้เกิดแรงดันพุ่งออกมาบนผิวดิน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสำรวจแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการบำบัดของแหล่งท่องเที่ยว น้ำพุร้อนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มและศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการบำบัดของแหล่งท่องเที่ยว น้ำพุร้อนในสังคมไทย

น้ำพุร้อน (Onsen) : นวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ

การประเมินผลในด้านความพึงพอใจ

9. ทศนคดีหลังจากได้รับประสบการณ์ในการท่องเที่ยววนั้นๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมการนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่างซึ่งมีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเป็นการเดินทางท่องเที่ยวจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งเพื่อแลกเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม โดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการในด้านกายภาพ วัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะ การท่องเที่ยวทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและการบริการต่างๆ ชิดจันทร์ หังสสุต (2532 : 1-2) ได้อธิบายความหมายของ 2 คำ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้แก่

1. นันทนาการ (Recreation) หมายถึง งานบันเทิง หรือการพักผ่อนหย่อนใจทั่วไปจึงเป็นกิจกรรมเฉพาะ ทำให้เกิดความพอใจหรือเกิดความสุขแก่บางคน บางกลุ่ม เท่านั้น
2. การเดินทาง (Travel) หมายถึง การเดินทางผ่าน

พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่สิ่งมีชีวิตกระทำและบุคคลอื่นสามารถสังเกตได้หรือใช้เครื่องมือวัดได้นอกจากนี้พฤติกรรมมิได้มีความหมายเฉพาะแต่การแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงกิจกรรมภายใน อันได้แก่ความรู้สึกอยากด้วย บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา(2548)ได้สรุปถึงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในการตัดสินใจท่องเที่ยวออกเป็น 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ โดยผ่านสื่อต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
2. ความต้องการของนักท่องเที่ยว ในแต่ละคน หลังจากที่ได้รับข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยว

นั้นๆ 3. สิ่งจูงใจในการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ปัจจัยคือ Push Factor เป็นปัจจัยในการผลักดันให้นักท่องเที่ยวเกิดความต้องการที่จะเดินทางไปท่องเที่ยว Pull Factor เป็นปัจจัยที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมยังแหล่งท่องเที่ยวและเข้าร่วมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ

4. การตัดสินใจของนักท่องเที่ยว
5. การวางแผนค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว
6. การวางแผนเตรียมการท่องเที่ยว
7. การเดินทางท่องเที่ยวและการประเมินผลในระหว่างการท่องเที่ยว
8. ประสบการณ์หลังการท่องเที่ยวและ

พฤติกรรมสุขภาพ

Harris and Guten (1987) กล่าวว่า พฤติกรรมสุขภาพ (Health Behavior) หมายถึง การปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพ เพื่อดำรงภาวะและเป็นการแสดงศักยภาพของมนุษย์ พฤติกรรมสุขภาพ เป็นกิจกรรมที่บุคคลลงมือกระทำ และเชื่อว่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้สุขภาพของตนเองดี และมีความสุข เกิดศักยภาพที่สูงสุดของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม

พฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง
 มัลลิกา มัติโก (2534) ได้ให้ความหมายและจำแนกพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองไว้ 2 ลักษณะ คือ

1. การดูแลสุขภาพตนเองในสภาวะปกติ (Self-Care in Health) เป็นพฤติกรรมดูแลตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้มีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์อยู่เสมอ เป็นพฤติกรรมที่ทำในขณะที่มีสุขภาพแข็งแรง ซึ่งมีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ (1) การดูแลส่งเสริมสุขภาพ (2)การป้องกันโรค (Disease Prevention)

2. การดูแลสุขภาพตนเองเมื่อเจ็บป่วย (Self-Care in Illness) หมายถึง ความรับรู้ของบุคคลที่มีต่อตัวเขาเองว่ามีความผิดปกติไปจากเดิม ซึ่งอาจจะตัดสินใจจากตัวเอง หรือครอบครัวหรือเครือข่ายสังคม และจะเข้าสู่พฤติกรรมดูแลเจ็บป่วย โดยแต่ละคนจะสนองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน เช่น การงดอาหารแสลงการใช้สมุนไพร การปรับขนาด การซื้อยากินเอง และการตัดสินใจไปพบแพทย์

รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ

มีรูปแบบการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่แตกต่างหลากหลาย ดังนี้

1. ทัวร์แพทย์แผนไทย เยี่ยมชมวัดโพธิ์ที่มีประวัติความเป็นมาที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ซึ่งได้รียกย่องว่าเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทย รับฟังการบรรยายสรุปและชมการสาธิตการนวดไทยแผนโบราณเพื่อการรักษาโรคและการส่งเสริมสุขภาพ
2. ทัวร์อาหารสมุนไพร เยี่ยมชมศูนย์เกษตรสมุนไพร สวนพฤกษศาสตร์สมุนไพร และศึกษาเรียนรู้ความมหัศจรรย์แห่งภูมิปัญญาไทย ที่

สร้างสรรค์จรรโลงวัฒนธรรมทางด้านอาหารสมุนไพรไร้พิษที่มีแคลอรีต่ำ

3. ทัวร์สมุนไพรชนบท เยี่ยมชมทัศนศึกษา การปฏิบัติงานของกลุ่ม ชมรม สมาคมและผู้สนใจสมุนไพร
4. ทัวร์เกษตรธรรมชาติ เยี่ยมชมแหล่งการทำเกษตรธรรมชาติเกษตรอินทรีย์เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ และการเรียนรู้ปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ

5. ทัวร์น้ำพุร้อนและอาบน้ำแร่ เยี่ยมชมทัศนศึกษาแหล่งน้ำพุร้อน และบ่อน้ำแร่ที่มีอยู่ในหลายจังหวัดทั้งภูมิภาคของประเทศไทย และพักในโรงแรมและรีสอร์ท
6. ทัวร์ฝึกสมาธิและบำบัดสุขภาพนา เยี่ยมชมวัดป่ากลางธรรมชาติด้านสวยสดงดงามและสงบสุข ทำการฝึกปฏิบัติแนวสมาธิพุทธศาสน์ เพื่อสร้างความสงบเยือกเย็นของจิตใจท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่ร่มรื่น งดงาม
7. ทัวร์แหล่งธรรมชาติ เยี่ยมชมแหล่งธรรมชาติและเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพที่สวยงาม

แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ความพึงพอใจ เป็นความคาดหวังของบุคคล ในเรื่องที่คาดหวังไว้กับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการต่างๆ หรือโครงการต่างๆ ที่มีผลต่อส่วนตัวหรือส่วนรวม ซึ่งถ้าหากผลลัพธ์ที่ได้เป็นความจริงตรงกันหรือมากกว่าความคาดหวัง ก็จะทำให้เกิดความพึงพอใจ และถ้าหากผลลัพธ์ที่ได้นั้นเป็นความจริงที่มีค่าน้อยกว่าความคาดหวังแล้ว ก็จะทำให้เกิดความไม่พึงพอใจในที่สุด

คุณชลิ รื่นรัมย์ และคณะได้นำเสนอวิธีการเพิ่มคุณค่าเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การเพิ่มคุณประโยชน์ให้แก่ลูกค้ามากขึ้น หมายถึงคุณประโยชน์ทั้งในด้านการใช้บริการ คุณประโยชน์เชิงอารมณ์ ความมั่นใจหรือบุคลิกภาพที่สะท้อนมาจากการใช้บริการนั้นๆ

2. การลดต้นทุนให้ผู้มาใช้บริการ หมายถึง การจ่ายเงินในราคาที่ลดลงของการมาใช้บริการนั่นเอง และที่สำคัญการลดต้นทุนดังกล่าวนี้ต้องไม่ทำให้คุณภาพหรือคุณประโยชน์ของบริการลดลง

น้ำพุร้อน (Onsen) ในภาคเหนือ

จังหวัดเชียงรายมีบ่อน้ำพุร้อนเป็นจำนวนมาก บางแห่งมีประวัติอันเล้าสืบต่อกันมายาวนาน บ่อน้ำพุร้อนที่ขึ้นชื่อในจังหวัดเชียงราย เช่น น้ำพุร้อนห้วยหมากเหล็ก น้ำพุร้อนแม่ชะจวน น้ำพุร้อนป่าตึง

น้ำพุร้อน (Onsen) จังหวัดเชียงใหม่

พบว่า ในพื้นที่ที่จะพบแหล่งน้ำพุร้อนจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณด้านตะวันตกของแอ่งพริ้ว แหล่งที่มีขนาดใหญ่และเข้าถึงได้ง่ายนั้นมีอยู่ 2 แหล่ง คือบ่อน้ำร้อนบ้านหนองครก และบ่อน้ำร้อนบ้านโป่ง

น้ำพุร้อน (Onsen) จังหวัดกำแพงเพชร

น้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชรมีทั้งสิ้น 3 แหล่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนพระร่วง น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อนและน้ำพุ

ร้อนอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์

น้ำพุร้อน (Onsen) จังหวัดราชบุรี

น้ำพุร้อนในจังหวัดราชบุรี มีทั้งสิ้น 2 แหล่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนบ่อคลึงและน้ำพุร้อนโป่งกระทิง

น้ำพุร้อน (Onsen) จังหวัดระนอง

บ่อน้ำร้อนแร่สวนสาธารณะรักษะวาริน บ่อน้ำร้อนแร่พริ้ง บ่อน้ำร้อนแร่พูลุมพลี บ่อน้ำร้อนแร่ค่ายรัตนรังสรรค์

www.google.co.th/search?q=น้ำพุ+onsen&biw=1366&bih=667&source

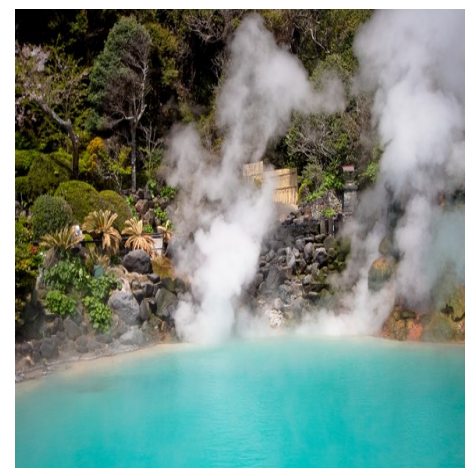
วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบงานวิจัยแบบ ผสมผสานวิธี (Mixed Research Method) โดยมีการรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative) และเชิงคุณภาพ (Qualitative)

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ใน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาของการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

japantravel-guide.blogspot.com

ผลการวิจัย

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวทั้ง 5 จังหวัด 17 แหล่งน้ำพุร้อน พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากที่สุด 5 จังหวัด โดยให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำพุร้อนมีบรรยากาศดี ร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ด้านการบริการการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับ น้ำพุร้อนมีความสะอาดบริสุทธิ์ ด้านการตลาด นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับ แหล่งน้ำพุร้อนมีสปาและนวดแผนไทยไว้บริการแก่นักท่องเที่ยว ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนทั้ง 5 จังหวัด 17 แหล่งน้ำพุร้อน พบว่ามีศักยภาพที่เหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ สามารถจัดแบ่งกลุ่มได้ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ บ่อน้ำร้อนแม่จาง จ. กำแพงเพชร กลุ่มที่ 2 ไม่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ไม่ได้เปิดบริการให้บุคคลภายนอกเข้าไปใช้ ไม่มีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ บ่อน้ำร้อนโป่งน้ำร้อน, บ่อน้ำร้อนโป่งน้ำร้อน กลุ่มที่ 3 พบว่า มีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาตั้งแต่ประสบปัญหาในการพัฒนาและการบริหารจัดการ ได้แก่ บ่อน้ำร้อนโป่งกระทิง, บ่อน้ำร้อนพุดมพิ, บ่อน้ำร้อนห้วยหมากเหลี่ยม กลุ่มที่ 4 มีการเตรียมการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาและเริ่มต้นให้บริการเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และมีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ได้แก่ ธารน้ำร้อนบ่อคลิง, บ่อน้ำร้อนโป่งกระทิง, บ่อน้ำร้อนผาเสด็จ, ลานนาออนเซ็น, บ่อน้ำร้อนดอยสะเก็ด, บ่อน้ำร้อนพริก กลุ่มที่ 5 พบว่า มีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนามีกิจกรรมการท่องเที่ยวมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ในกลุ่มนี้ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด ว่าน้ำพุร้อนมีคุณภาพ ได้แก่ บ่อน้ำร้อนพระร่วง, บ่อน้ำร้อนรักษะวาริน, บ่อน้ำร้อนสันกำแพง, บ่อน้ำร้อนแม่ชะจาน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

1. ด้านการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับเรื่องแหล่งน้ำพุร้อนที่มีบรรยากาศดี ร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ แหล่งน้ำพุร้อนควรมีบริเวณให้นั่งพักผ่อนอย่างเพียงพอและแหล่งน้ำพุร้อนควรมีการดูแลสภาพแวดล้อม
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ปัจจัยด้านแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดและด้านระยะทาง
3. ด้านบริการการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้ความสำคัญกับห้องอาบน้ำแยกชาย/หญิงและมีสัญลักษณ์บ่งบอกชัดเจน, น้ำพุร้อนมีความสะอาดและบริสุทธิ์
4. ด้านการจัดการตลาด มีร้านขายของที่ระลึก ของฝากให้นักท่องเที่ยวได้เลือกซื้อ
5. ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับเรื่องเส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว น้ำพุร้อนมีความปลอดภัยเป็นจำนวนที่สูงที่สุด รองลงมาเส้นทางเดินทางสู่แหล่งท่องเที่ยว น้ำพุร้อนมีความสะดวกสบาย

วิจารณ์

การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพเป็นการท่องเที่ยว ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบำบัดรักษาสุขภาพ (Health healing) หรือส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) โดยในการบำบัดรักษาสุขภาพเป็นการเดินทางท่องเที่ยว โดยมีโปรแกรมการทำกิจกรรมบำบัดรักษาโรคหรือฟื้นฟูสุขภาพต่างๆที่หลากหลายรวมทั้งการทำพิน การผ่าตัดเสริมความงาม หรือการผ่าตัดแปลงเพศ ฯลฯ ในโรงพยาบาล หรือสถานพยาบาล สำหรับการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวโดยมีการจัดโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพ อันประกอบด้วยกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่หลากหลาย โดยเฉพาะ การเดินทางไปในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และพักผ่อนในโรงแรม รีสอร์ท หรือศูนย์สุขภาพ ซึ่งมีการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในสถานที่นั้น ๆ จัดขึ้น อาทิ การนวดแผนไทยการอบสมุนไพรไทยกิจกรรมบริการสუნบำบัด (Aroma Therapy) และการบริการอาบน้ำแร่ (Spa) เป็นต้น ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

www.indochinaexplorer.com

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. โครงการสำรวจระดับความรู้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ฝ่ายนโยบายวางแผน กองวางแผนการท่องเที่ยว. 2552.
- คัคณางค์ วรวิชัยกุลเกียรติ. พฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยวบนเกาะเกร็ด. รายงานการวิจัยการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง. บธ.ม. (บริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย ม.เกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร. 2543.
- อัญชลี ภูอิทธิวงศ์. (2547). ปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศในการใช้บริการสปาในจังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระศศ.ม. (การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย. ม.เชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- Cochran, W.G. Sampling Techniques. Experimental Designs, New York, 1953.
- Geotermica Italiana, Geothermal Reconnaissance Survey of Northern Thailand; Final Report,